

- इकाई - 1 -

1- प्रत्ययं / विशेषणम् / विशेष्यम् उचित विकल्पं चित्वा लिखत ।

(1) 'हसन्' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) क्त्वा (ii) शतृ (iii) ल्यप् (iv) शानच् ।

(2) 'पठित्वा' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) क्तवतु (ii) क्त्वा (iii) लुमुन् (iv) क्तः ।

(3) 'विहाय' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) लुमुन् (ii) ल्यप् (iii) क्तिन् (iv) शानच् ।

(4) 'पातुम्' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) क्त्वा (ii) क्तवतु (iii) शतृ (iv) लुमुन् ।

(5) 'वासा' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) टाप (ii) जप (iii) च्याप (iv) आप ।

(6) 'गतवान्' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति ।

(i) क्त (ii) क्तवतु (iii) क्त्वा (iv) शतृ ।

(7) 'प्रियः पुत्रः आसीत्' इत्यस्मिन् पदे विशेषणं पदं अस्ति ।

(i) प्रियः (ii) पुत्रः (iii) आसीत् (iv) कोऽपि नास्ति ।

(8) 'मह्यमा अङ्गुलि' इत्यस्मिन् पदे विशेषणपदं अस्ति ।

(i) मह्यमा (ii) अङ्गुलि (iii) पदे (iv) कोऽपि नास्ति ।

(9) 'सीता पतिव्रता पत्नी आसीत्' इत्यस्मिन् वाक्ये विशेषणपदं अस्ति ।

(i) सीता (ii) पतिव्रता (iii) आसीत् (iv) पत्नी ।

(10) 'चक्षुषि भास्करे ततो' इत्यस्मिन् पदे विशेषण पदं अस्ति ।

(i) चक्षुषि (ii) भास्करे (iii) ततो (iv) कोऽपि न ।

(11) 'मतीमाननीचां शोभाम्' इत्यस्मिन् पदे विशेषण पदं अस्ति ।

(i) मति (ii) माननीचां (iii) शोभाम् (iv) मतीमाननीचां ।

(12) 'कपं प्रसिद्धं न' इत्यस्मिन् पदे विशेष्यपदं अस्ति ।

(i) कपं (ii) प्रसिद्धं (iii) न (iv) सर्वाः ।

(13) 'जीमूतवाहनः दानवीरः राजा आसीत्' इत्यस्मिन् वाक्ये विशेष्य पदं किम् ?

(i) जीमूतवाहनः (ii) दानवीरः (iii) राजा (iv) सर्वाः ।

(14) 'हितैषिभिः मन्त्रिभिः' इत्यस्मिन् शब्दे विशेष्य पदं अस्ति ।

(i) हितैषिभिः (ii) सर्वाः (iii) मन्त्रिभिः (iv) कोऽपि न ।

(15) 'अहम् दीधमि कथाम् पठामि' इत्यस्मिन् वाक्ये विशेष्य पदम् किम् ?

(i) अहम् (ii) दीधमि (iii) कथाम् (iv) पठामि ।

आदश उत्तरम् - (1) शत्रु

(2) कृत्वा

(3) ल्यप्

(4) लुभुन्

(5) टाप्

(6) क्तवतु

(7) प्रियः

(8) मध्यमा

(9) पतिव्रता

(10) न्वद्युषि

(11) भतिमाननीयाम्

(12) कप

(13) जीमूतवाहनः

(14) मन्त्रिभिः

(15) दीघमि

- इकाई - २ -

रिक्तस्थानानि पूरयत -

- (1) 'धेनुः' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (शृषभः / गावः)
- (2) 'रात्रि' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (नृपः / निशा)
- (3) 'विमुच्य' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (परित्याज्य / अपरिहार्य)
- (4) 'इन्द्रः' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (शक्रः / नगेन्द्रः)
- (5) 'शरीरं' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (वक्रं / गार्त्रं)
- (6) 'भ्रातुः' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (शशि / सूर्यः)
- (7) 'वनं' इत्यस्य पर्याय पदं _____ । (काननम् / गहनं)
- (8) 'विजयः' इत्यस्य विलोम पदं _____ । (अजयः / पराजयः)
- (9) 'उपकारः' इत्यस्य विलोम पदं _____ । (अपकारः / उत्थानः)
- (10) 'अन्धकारः' इत्यस्य विलोम पदं _____ । (प्रकाशः / तमः)
- (11) 'आचार्यः' कम् अनुशास्त्रि _____ । (प्रभाकरम् / अन्तेवासिनम्)
- (12) 'स्वप्नः' कुत्र प्रहरति _____ । (हृदये / अरिः)
- (13) 'लोहितुष्मा पाठः' अस्ति _____ । (पञ्चरात्रम् / तन्त्ररात्रम्)
- (14) 'षीणकपुत्रः' नाम किम् _____ । (जीणधनो / शीणधनो)
- (15) 'कः प्रियः' अपि त्याज्यः _____ । (अजयः / दुष्टः)

आदर्श उत्तरम् - (1) गावः

(2) निशा

(3) परित्याज्य

(4) शक्रः

(5) गार्त्रं

(6) सूर्यः

(7) काननम्

(8) पराजयः

(9) अपकारः

(10) प्रकाशः

(11) अन्तेवासिनम्

(12) हृदये

(13) पञ्चरात्रम्

(14) जीणधनो

(15) दुष्टः

- इकाई - 3 -

शब्दरूपाणि / उपसर्गः / संज्ञा पदस्य युग्मौत्पन्नम् कुरु ।
'अ'

(1) रामस्य	तृतीया एकवचनम्
(2) फलानाम्	उप
(3) भतायैः	चतुर्थी एकवचनम्
(4) कवी	सप्तमी एकवचनम्
(5) भानुना	सु
(6) सुपुत्रम्	अनु
(7) अनुगच्छन्	प्रति
(8) नदीः	पदम्
(9) उपकरोति	द्वितीया बहुवचनम्
(10) प्रत्यागच्छति	आदेशः
(11) शत्रुवदादेशः	उपधा
(12) अलोऽन्यात्	षष्ठी एकवचनम्
(13) सुप्तिऽन्तं	षष्ठी बहुवचनम्
(14) वाक् + इशिः	सम्प्रसारणम्
(15) य, व, र, ल	संहिता

आदर्श उत्तरम् - 'अ'

(1) रामस्य	षष्ठी एकवचनम्
(2) फलानाम्	षष्ठी बहुवचनम्
(3) भतायैः	चतुर्थी एकवचनम्
(4) कवी	सप्तमी एकवचनम्
(5) भानुना	तृतीया एकवचनम्
(6) सुपुत्रम्	सु
(7) अनुगच्छन्	अनु
(8) नदीः	द्वितीया बहुवचनम्
(9) उपकरोति	उप
(10) प्रत्यागच्छति	प्रति
(11) शत्रुवदादेशः	आदेशः
(12) अलोऽन्यात्	उपधा
(13) सुप्तिऽन्तं	पदम्
(14) वाक् + इशिः	संहिता
(15) य, व, र, ल	सम्प्रसारणम्

- इकाई - 4 -

धातु कपाठा / संधिः एकवाक्येन उत्तरत -

- 1- 'पठ्' धातौः लृटलकार उत्तमपुरुषस्य एकवचनस्य कर्पं किम् अस्ति ?
- 2- 'बुध्' धातौः लोटलकारस्य मध्यमपुरुषस्य बहुवचनस्य कर्पं किम् अस्ति ?
- 3- 'गम्' धातौः लङ् लकारस्य प्रथमपुरुषस्य एकवचनस्य कर्पं किम् अस्ति ?
- 4- 'हृष्य' धातौः लृटलकारस्य उत्तमपुरुषस्य द्विवचनम् कर्पं लिखत ।
- 5- 'अस्' धातौः विधिलिङ् लकारस्य मध्यमपुरुषस्य एकवचनस्य कर्पं लिखत ।
- 6- 'समः द्यावति' इत्यस्मिन् वाक्ये कः धातुः अस्ति ?
- 7- गच्छति क्रियापदे कः धातु अस्ति ?
- 8- अहमपि आपठां गच्छामि वाक्ये अव्ययं किम् अस्ति ?
- 9- विद्यामाता इव आसीत् अस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् अस्ति ?
- 10- बालकः अधुना पठति इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् ?
- 11- धनं विना जीवनं वृथा भवति इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् ?
- 12- अथ रामायणकथा आरभ्यते इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् ?
- 13- हे अव्ययं पदं लिखत ।
- 14- 'कोमाहर्षं मा कुरु' इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् ?
- 15- 'गजः शनैः शनैः चलति' इत्यस्मिन् वाक्ये अव्ययपदं किम् ?

आदर्श उत्तरम् - 1 - बदिष्यामि

2- बद्ध	(A)
3- गच्छेत्	(B)
4- ह्यस्यः	(C)
5- सवैः	(D)
6- धाव् धातुः	(A)
7- गम् धातुः	(B)
8- अपि	(C)
9- इव	(D)
10- अधुना	(A)
11- विना, वृथा	(B)
12- अथ	(C)
13- सहसा, यद्यपि	(D)
14- मा	(A)
15- शनैः शनैः	(B)

शुद्धवाक्यानां समक्षे 'आम्' अशुद्ध वाक्यानां समक्षे 'न' सिरवत् ।

- 1 - नास्ति इत्यस्मिन् पदे ल्याण्यन सन्धिः अस्ति ।
- 2 - दीर्घ सन्धिः उदाहरणं मनोहरः अस्ति ।
- 3 - भुरेशः यत्र सन्धिः उदाहरणं अस्ति ।
- 4 - नन्दैव वृद्धि सन्धि उदाहरणं वर्तते ।
- 5 - तत् + लीनः तोल्मीनः अस्ति ।
- 6 - महा + औषधिः महौषधिः अस्ति ।
- 7 - मनः + हरः विसर्ग सन्धि अस्ति ।
- 8 - अन्य पद प्रधानः बहुव्रीहि समास अस्ति ।
- 9 - राज्ञः पुरुषः इति पदे द्विगु समास अस्ति ।
- 10 - शक्तिम् अनतिक्रम्य अव्ययीभाव समास अस्ति ।
- 11 - पीतं अम्बरम् यस्य सः पीतोम्बरः अस्ति ।
- 12 - पाणि च पादौ च र्षा समाहारः पाणीपादम् अस्ति ।
- 13 - समासः षड् भवन्ति ।
- 14 - धनश्याम् इति पदे कर्मधारय समास वर्तते ।
- 15 - सुमित्रम् पदे अव्ययीभाव समास वर्तते ।

आदर्श उक्तरम् - (1) न

(2) न

(3) न

(4) आम्

(5) न

(6) आम्

(7) आम्

(8) आम्

(9) न

(10) आम्

(11) न

(12) आम्

(13) आम्

(14) आम्

(15) आम्

- इकाई - 6 से ॥ -

अधोलिखितेषु प्रश्नेषु उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् लिखत ।

- (1) कविः कां सम्बोधयति ?
- (2) स्वर्णिकः काम् अखादत् ?
- (3) जीमूतवाहनः कस्य पुत्रः आसीत् ?
- (4) कै मधु संग्रह व्याघ्राः अभवन् ?
- (5) पुंशः सिकताभिः किं करोति ?
- (6) वित्तः क्षीणः कीदृशः भवति ?
- (7) कीदृशी वीणां निनादयितुम् प्रार्थयति ?
- (8) प्रकृतिः केषाम् संरक्षणाय यतते ?
- (9) भारभ्रान्तः सन्ध्यां कुत्र उपैयति ?
- (10) बालः कदा क्रीडितुम् अगच्छत् ?
- (11) जीमूतवाहनः कीदृशः आसीत् ?
- (12) सज्जनानाम् मैत्री कीदृशी भवति ?
- (13) लोकरक्षा कथं संभवति ?
- (14) अनधीतः तपोदत्तः कैः गहितोऽभवत् ?
- (15) प्रकृतेः तृणप्रमुखं तत्त्वानि कानि सन्ति ?

आदर्श उत्तरम् - (1) कविः वाणी सम्बोधयति ।

(2) स्वर्णिकः ताण्डूयान् अखादत् ।

(3) जीमूतवाहनः जीमूतकेतुः पुत्रः आसीत् ।

(4) मधुकराः मधु संग्रह व्याघ्राः अभवन् ।

(5) पुंशः सिकताभिः सेतुनिर्मितम् करोति ।

(6) वित्तः क्षीणः अक्षीणः भवति ।

(7) नवीनां वीणां निनादयितुम् प्रार्थयति ।

(8) प्रकृतिः प्राणिनां संरक्षणाय यतते ।

(9) भारभ्रान्तः सन्ध्यां गृहम् उपैयति ।

(10) बालः पाठशास्त्रागमनवेसायां क्रीडितुम् अगच्छत् ।

(11) जीमूतवाहनः मदनं दानवीरः सर्वश्रुतानुकम्पी आसीत् ।

(12) सज्जनानां मैत्री पुरा लक्ष्मीपश्चात् च वृद्धिमती भवति ।

(13) प्रकृतिरक्षयैव लोकरक्षा संभवति ।

(14) अनधीतः तपोदत्तः कुटुम्बभिः मित्रैः ज्ञातिजनैश्च गहितोऽभवत् ।

(15) पृथिवी, जलं, तेज, वायुः, आकाशं प्रमुखं तत्त्वानि सन्ति ।

इकाई - १२

1- वर्ण परिचयाः द्वेयः -

1-(क) माहेश्वर सूत्र कति सन्ति ?

२- कादयोमावसानः कति वर्णाः आगच्छन्ति ?

३- स्वरः कतिधा भवन्ति ?

४- 'क' वर्णस्य उच्चारण स्थानं किम् ?

५- दीर्घ स्वरः कति भवन्ति ?

६- वर्णः कतिधाः भवन्ति ?

७- नासिका वर्णः कति सन्ति ?

८- 'प' वर्णस्य उच्चारण स्थानं किम् ?

९- 'गणः' इति शब्दस्य वर्ण विच्छेदं कुरु ।

१०- श + ओ + भ् + अ + न् + अ + म् वर्ण संयोजनं कुरु ।

११- श, स, ष, ह कीदृशः वर्णाः सन्ति ?

१२- क + ष संयुक्ते व्यञ्जने किम् भवति ?

१३- इचुयशानां _____ ।

१४- 'प' वर्गे कति वर्णाः आगच्छन्ति ?

१५- भाषायाः लघुत्वं इकाई कः अस्ति ?

आदर्श उत्तरम् -

(१) चतुर्दशः

(२) पञ्चविंशतिः

(३) त्रयः स्वरः

(४) कण्ठः

(५) न्यत्वारः

(६) द्वौ भेदाः (स्वरः व्यञ्जनश्च)

(७) पञ्च वर्णाः

(८) ओष्ठः

(९) ग् + अ + भ् + अ + न्

(१०) शोभनम्

(११) ऋतम वर्णाः

(१२) द्वौ

(१३) तालु

(१४) पञ्च वर्णाः

(१५) वर्णः

- इकाई -13-

अधोलिखितानि कथनानि कः कं प्रति कथयति ।

- कः कथयति कं प्रति कथयति
- (1) पूर्वं प्रातरशः क्रियताम् ।
 - (2) अहं तुभ्यम् ताडूल भूम्यं दास्यामि ।
 - (3) धन्यवादं मातुलः याभ्याधुना ।
 - (4) पुत्रिके । न अहं पापकर्म करोमि ।
 - (5) भूम्यं तु पुग्धं विक्रीयैव दातुम् शक्यते ।
 - (6) हा । विद्ये किमिदं मया कृतम् ।
 - (7) भो लपस्विन् । कथम् माम् उपरुणत्सि ।
 - (8) भिक्षाः जल प्रवाहे कथारयन्ति किम् ।
 - (9) स्वाभिन् । प्रत्यागतः अहं आश्वादथ प्रसादम् ।
 - (10) ताडूलान् मा शक्यम् ।

आदर्श उत्तरम् -

	कः कथयति	कं प्रति
(1)	स्वर्णिकाकः	बासिका
(2)	काकः	बासिका
(3)	उभा	मातुलः
(4)	देवेशः	मल्लिका
(5)	चन्दनः	देवेशः
(6)	तपोदत्तः	आत्मानम्
(7)	पुरुषः	तपोदत्तम्
(8)	तपोदत्तः	पुरुषः
(9)	मल्लिका	चन्दनः
(10)	बासिका	काकः

इकाई -14 -
शेखांकितानि पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणम् कुरुत ।

- 1- सूर्योदयात् पूर्वमेव बाधिका तत्रोपस्थिता ।
- 2- भुवधा वृद्धा स्वर्णिकाकस्य रक्षयं जातवती ।
- 3- मन्त्रिका सखीभिः सह धर्मयात्रायै गच्छति स्म ।
- 4- भोदकानि पूजानिमित्तानि रचितानि आसन् ।
- 5- अयं तव सदा शुष्यः ।
- 6- धनवृष्ट्या कोऽपि हरिद्वः न तिष्ठत ।
- 7- श्वलानां मैत्री आरम्भं शुर्वी भवति ।
- 8- चटकः स्वकर्माणि व्यग्रः आसीत् ।
- 9- तपोदत्तः तपश्चरयित्वा विद्यामाप्नुम् प्रवृत्तोऽस्ति ।
- 10- गुरुगृहे गत्वैव विद्याभ्यासः करणीयः ।

आदर्श उत्तरम् -

- (1) कस्मात्
- (2) कस्य
- (3) काभिः
- (4) कानि
- (5) कः
- (6) कया
- (7) केषाम्
- (8) कस्मिन्
- (9) कथा
- (10) कुत्र

इकाई - 15 -

अशुद्ध कारक संशोधनम् कुरुत -

- 1- रामः पुस्तकं पठति ।
- 2- पास्यति इत्यस्मिन् पदे लृट्प्रकारः अस्ति ।
- 3- गच्छन्ति इत्यस्मिन् पदे श्कवचनम् अस्ति ।
- 4- रामेण पुस्तकं पठन्ति ।
- 5- सरस्वती नमः ।
- 6- वृक्षां पत्राणि पतन्ति ।
- 7- पिता पुत्रस्य सह गच्छति ।
- 8- बालकः कन्दुकं क्रीडति ।
- 9- छात्राः विद्यालयस्य आगच्छन्ति ।
- 10- ते पुस्तकम् पठति ।

आदर्श - उत्तरम्

- (1) रामः पुस्तकं पठति ।
- (2) 'पास्यति' इत्यस्मिन् पदे लृट्प्रकारः अस्ति ।
- (3) 'गच्छन्ति' इत्यस्मिन् पदे बहुवचनम् अस्ति ।
- (4) रामाः पुस्तकं पठन्ति ।
- (5) सरस्वतये नमः ।
- (6) वृक्षात् पत्राणि पतन्ति ।
- (7) पिता पुत्रेण सह गच्छति ।
- (8) बालकः कन्दुकेन क्रीडति ।
- (9) छात्राः विद्यालयात् आगच्छन्ति ।
- (10) ते पुस्तकानि पठन्ति ।

इकार - 16

उच्यते लिखितं गद्यां पठित्वा पश्नानां उत्तराणि संस्कृत भाषायां लिखत -

(1) पुरा काश्मिरेषु ग्रामे स्का निधना बृद्धा स्त्री न्यवसत् । तस्या ! च स्का दुहिता विनम्रा मनोहरा चासीत् । स्का माता स्थाल्यां तण्डुलान् निक्षिप्य पुत्रीम् आदिशत् । सूर्यातापे तण्डुलान् स्वमेभ्यो ~~स्वाभ्यः~~ रक्ष - किञ्चित् कालादनन्तरम् स्को विचारः काकः समुदीय तस्या । समीपम् अमच्छत् न नैतादृशा ! स्वर्षपक्षौ रत्नतच्चक्षु स्वर्षकां कस्तथा ध्रुवं दृष्ट्वा तं तण्डुलान् श्लाघन्तं दृष्ट्वा न्यप विलोक्य बालिका शोहितुमाश्रितान् ।

पश्नाः (1) ग्रामे का न्यवसत् ?

(2) दुहिता कीदृशा आसीत् ?

(3) माता पुत्रीं किम् आदिशत् ?

आदर्श उत्तर - (1) ग्रामे स्का निधना बृद्धा स्त्री न्यवसत् ।

(2) दुहिता विनम्रा मनोहरा चासीत् ।

(3) माता स्थाल्यां तण्डुलान् निक्षिप्य पुत्रीम् आदिशत् ।

२- तस्य च गृहे लोहघटिता पूर्वपुरुषोपाजिता तुला आसीत् तां च कश्चित्
 श्रेष्ठिनी गृहे निक्षेपभूतां कृत्वा देशान्तरं प्रस्थिता। ततः सुचिरं कालं
 देशान्तरं यथेच्छया श्रान्त्वा पुनः स्वपुरुषं आगत्य तं श्रेष्ठिनम् अवदत् -
 "श्री श्रेष्ठिन" वीयतां मे सा निक्षेपभूतां सीडवदत् - "श्रीः! नास्ति सा, तदीया
 तुला भूषकेः भक्षिता।"

- प्रश्नाः -
- (१) तुला कीदृशी आसीत् ?
 - (२) तुला कैः भक्षिता आसीत् ?
 - (३) वणिकपुत्रः कुत्र प्रस्थितः ?

आदर्श उत्तर -

- (१) तुला लोहघटिता पूर्वपुरुषोपाजिता आसीत्।
- (२) तुला भूषकेः भक्षिता आसीत्।
- (३) वणिकपुत्रः देशान्तरं प्रस्थितः।

३- प्रकृतिः समेषां प्राणिनां संरक्षणाय यत्ते। इयं भवति पुष्पाति विविधाः
 प्रकारैः, सुरवसाधनैः च तर्पयति। पृथिवी, जलम्, तेजः, वायुः
 आकाशः च अस्याः प्रमुखानि तत्वानि। तान्येव मिथित्वा पृथक्त्वा
 वाऽस्माकं पयविराणं रचयन्ति। आव्रियते पश्चिमं समन्तत् लोकोः
 अनीन इति पयविराणम्। यथा अजातशत्रुः मातृशर्मि सुरक्षितः
 तिष्ठति तथैव मानवः पयविराणं कुर्वते।

- प्रश्नाः -
- (१) प्रकृतिः केषाम् संरक्षणाय यत्ते ?
 - (२) इयम् कान् पुष्पाति ?
 - (३) अस्या प्रमुखानि तत्वानि कानि ?

आदर्श उत्तरम् -

- (१) प्रकृतिः समेषां प्राणिनां संरक्षणाय यत्ते।
- (२) इयम् विविधाः प्रकारैः, सुरवसाधनैः च पुष्पाति।
- (३) पृथिवी, जलम्, तेजः, वायुः आकाशः च अस्याः प्रमुखानि
 तत्वानि सन्ति।

द्वितीय - 17

अधोलिखितेषु पद्याशस्य छन्दानाम् उत्तराणि संस्कृत भाषायां लिखत -

१. वृत्तं यत्नेन संरक्षेद्, विलमेति च याति च
अक्षीणोः क्लिप्तः क्षीणोः वृत्तस्तु ह्ये हतः -॥

उत्तराः - १. किं यत्नेन संरक्षेद् ?

२. कस्मात् क्षीणोः मानवः हतः ?

३. कं श्येति याति च - ?

आदर्श उत्तरम् - १. वृत्तं यत्नेन संरक्षेद् -

२. वृत्तं क्षीणोः मानवः हतः -

३. विलमेति च याति च -

२. प्रियं वाक्यं पदान्नेन, सर्वं तु व्यक्तिं मानवः
तस्मात् तदेव हि वक्तव्यं, वचने च दृश्यते -॥

उत्तराः - १. किं वक्तव्यम् ?

२. जन्तवः केन तु व्यक्तिः ?

३. 'तस्मात्' इति पदे किं वचनम् ?

आदर्श उत्तरम् → १. प्रियं वक्तव्यम् -

२. प्रियं वाक्यं पदान्नेन जन्तवः तु व्यक्तिः -

३. पंचमी विभक्ति रक्तवचनम् ।

3. गुणा गुणैषु गुणा भवन्ति
ते निर्वृणं प्राप्य भवन्ति दैवाः।-
आस्वाद्यतेषां प्रवर्धन्ते नद्यः।
समुद्रमासाद्य भवन्त्येपयाः।-

प्रश्नाः - 1. आस्वाद्यतेषां जलं कुत्र प्रवर्धन्ते
2. जलं भवन्त्येपयाः कुत्र भवति
3. गुणैषु कति पेट्ट कः धातु वचनम् -

आदर्श उत्तरम् - 1. आस्वाद्यतेषां जलं नद्याम् प्रवर्धन्ते।
2. समुद्रमासाद्य भवन्त्येपयाः।
3. सप्तमी विभक्ति बहुवचनम् -

पिवन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्नाः
स्वयं न स्वादन्ति फलामि वृक्षाः
नादन्ति सस्यं श्वल्लु वारिवाहाः
परोपकाराय सतां विभूतयः -।

प्रश्नाः - 1. कः स्वयमेव जलं न पिवन्ति ?
2. किम् स्वयं न स्वादन्ति ?
3. के परोपकाराय कार्यं कुर्वन्ति ?

आदर्श उत्तरम् - 1. नद्यः स्वमेव जलं न पिवन्ति।
2. वृक्षाः फलामि स्वयं न स्वादन्ति।
3. सतां विभूतयः परोपकाराय कार्यं कुर्वन्ति।

इकाई - 18

अथोलिखितेषु भाट्यांशम् अधिकृत्य प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत -।

(1) मल्लिका-भो! ! अत्र पूजनं न भावित्यति। अहं स्वसखीभिः सह स्वा-
यातः काशी विश्वनाथ मन्दिरे गमिष्यामि, तत्र गङ्गा स्नानं कर्मयागञ्च वयं
करिष्यामः। -।

चन्दनः - सखीभिः सह। ममया सह।

मल्लिका - आम्। चम्पा, गौरी, माया, मोहिनी कीपलाहय! सखी! गच्छन्ती
अतः मया सह तवामनस्य औचित्यं नास्ति। वयं सप्ताहान्ते प्रत्या-
गमिष्यामः। तावत् गृहं - व्यवस्थां ऐनो! दुग्धशोधन व्यवस्थाञ्च परिपाल्य

प्रश्नाः -

1. मल्लिका पूजार्थं सखीभिः सह क्व गच्छति स्म - ?
2. किम् दुग्धशोधनम् परिपालय ?
3. वयम् कदा प्रत्यागमिष्यामः - ?

उत्तरम् - 1. विश्वनाथ मन्दिरे सखीभिः सह गच्छति स्म -।

2. ऐनो! दुग्धशोधनम् परिपालय -।

3. वयम् ~~क्व~~ सप्ताहान्ते प्रत्यागमिष्यामः -।

(2) भ्रान्तः कश्चन् बालः पाहशालागमनं वेलायां क्रीडितुम् अगच्छत् -। किन्तु तेन सह
केलिभिः कालं ह्येप्तुं तदा कोऽपि न वयस्येषु उपलभ्यमान आसीत् -। यतः ते
सर्वेऽपि पूर्वदिनं पाहान् स्मृत्वा विद्यालयगमनाय त्वरमाणाः अभवन् तद्दालुः
बालः लज्जया तेषां दृष्टिपथमीय परिहरन् स्काकी किमपि उद्यमं प्राविशत् -।

प्रश्नाः - 1. कः तद्दालु भवति ?

2. बालः कदा क्रीडितुम् अगच्छत् - ?

3. बालस्य मित्राणि किमर्थम् त्वरमाणाः अभवन् - ?

उत्तरम् - 1. बालः तद्दालु भवति -।

2. बालः पाहशाला गमनं वेलायां क्रीडितुम् अगच्छत् -।

3. बालस्य मित्राणि पूर्वदिनं पाहान् स्मृत्वा विद्यालय गमनाय
त्वरमाणाः अभवन् -।

3. औ नरोत्तमः । नाडहं जागे यत् कौशिलि भवत् । परन्तु भवद्भिः उन्मीलितं मे
 नयनयुगलम् । तपोमात्रेण विद्यामवाप्तुं प्रयत्नमागः । अहमीप शिकतामिव शैतुनिर्माणं
 प्रयासं करोमि । तद्विद्विज्म विद्याध्ययनाय युक्तुलमेव वाच्यमि -

- प्रश्नाः -
1. उन्ने तपोदत्तः विद्याग्रहणाय कुत्र गतः ?
 2. तपोमात्रेण विद्यां प्राप्तुं तस्य प्रयासः कीदृशः ?
 3. ग्रहणाय इति पदे कः विभक्तिः ?

आदर्श उत्तरम् →

1. उन्ने तपोदत्तः विद्याग्रहणाय युक्तुलमेव गतः -
2. तपोमात्रेण विद्यां प्राप्तुं तस्य प्रयासः शिकतामिव शैतु निर्माणं वत् अस्ति
3. चतुर्थी विभक्ति रूपा वचनम् -

4. तपोदत्तः बाल्ये पितृचरणौ क्लेशयमानोऽपि विद्यां नादधीतवान् । तस्मात् सर्वैः कुडुम्बिभिः
 मितैः खातिजनैश्च तद्विद्विभवात् । उर्ध्वं निःश्वस्य हा विद्ये । किम् इदं मया प्रथमं
 कीदृशी दुर्बुद्धिः आसीत् तदा । स्तदपि न चिन्तितं यत्
 भवतु किम् श्तेन । द्विवेस मार्गकान्तः सन्त्यां यावद् यदि गृहमुपैति तदपि वरम् ।
 नाडसौ भ्रान्तो मन्यते । उतैऽहम् इदानीं तपश्चर्यायां विद्यामवाप्तुं प्रवृत्तोऽस्मिन्

- प्रश्नाः -
1. कः क्लेशयमानोऽपि विद्यां न दसधीतवान् ?
 2. कः मार्गभ्रान्तो न मन्यते ?
 3. कुडुम्बिभिः इति पदे कः विभक्ति वर्तते ?

आदर्श उत्तरम् -

1. तपोदत्तः क्लेशयमानोऽपि विद्यां न दसधीतवान् -
2. द्विवेस मार्गकान्तः सन्त्यां यावद् यदि गृहमुपैति नाडसौ भ्रान्तो मन्यते
3. तृतीया विभक्ति

इकल - 19

पादवात शिक्त श्यानीम प्रथत-।

1. वृत्तं - - - - - संरक्षेत् ।
2. तपोदत्ता - - - - - विद्याप्राप्तवान् ।
3. कुम्भकारः - - - - - रचयति ।
4. मृद्धं गाय गीतं - - - - - लीनाम् ।
5. मालिका पूजार्थम् - - - - - सद्गुरुं वाहति-।
6. शका निर्धना - - - - - शरी न्यवसत्-।
7. तस्य दाम्नि - - - - - आसीत् ।
8. प्रिय वाक्य - - - - - सर्वं तुल्यन्ति जन्तवः-।
9. हिमवान् नाम - - - - - नैवेद्यः-।
10. गुणः गुणेषु - - - - - भवन्ति-।

सादृशं उल्लेख -

1. श्लोकेन
2. तपश्चर्याया
3. छात्रः
4. ललित
5. विश्वनाथ मन्दिरे
6. वृक्षा
7. कल्पतरु वृक्षा
8. उद्यमेन
9. सर्वरत्नभूमिः
10. गुणाः

डुकार्ड - २०

स्व पाठ्य पुस्तकस्य सूक्तिमौक्तिकम् पाठान् सुभाषितद्वयं श्लोक लेखन करणीयाः - 1

डुकार्ड - २१

उत्थोलिखितेषु आधारितुषु शकं पाठ लेखनम् कुरुत - 1

१. कृष्णतायाः कारणात् अवकाशान्तये प्रधानाचार्यं धीतं पाठम् - 1
२. मित्राय स्वाद्ययमस्य पाठम् - 1
३. स्वमविन्याः विलोके आमन्ययितुं स्व मित्रं धीतं पाठम् - 1
४. पुस्तकानि उपयितुं प्रकाशकं धीतं पाठम् - 1
५. पितरौ धीतं परीक्षायाः परिणाम सूचकं पाठम् - 1

इकाई - २२

३. अधोलिखितं उपदिष्टं गद्यांशं सम्यक् पठित्वा पञ्चानाम् उत्तराणि लिखत

(१) महाकविः कालिदासः न केवलं संस्कृतसाहित्ये अपितु विश्वसाहित्यस्य अग्र्यः कविः अस्ति। जर्मनी देशवासीनः तु तं शेक्सपीयर इति कथयन्ति। सः महाकविः नाटककारः च आसीत्। कालिदासः सप्त रचनाः अरचयत्। गौड्य - वर्णनं काव्य-उत्तमायां च महाकविः कालिदासः अद्यापि अग्रिमः वर्तते। भारतीय-महाकविषु सः कविकुलानुजः इति नाम्ना अशिद्धमस्ति।

पश्चात् :-

१. कः अग्र्यः कविः अस्ति ?
२. कालिदासस्य कीति रचना अस्ति ?
३. जर्मनीवासीनः कालिदासं किं कथयन्ति ?
४. वर्तते इति क्रियापदस्य कर्तृपदम् किम् ?

आदर्श उत्तरम् - (१) कालिदासः अग्र्यः कविः अस्ति।

(२) कालिदासस्य सप्त रचनाः सन्ति।

(३) शेक्सपीयर जर्मनीवासीनः कथयन्ति।

(४) महाकविः कालिदासः।

(२) डॉ. ए. पी. जी. अब्दुल कलाम महोदयस्य जन्म तमिलनाडु प्रदेशस्य रामेश्वरनाम्नि नगरे मुस्लिम परिवारे अभवत्। अस्य पितुः नाम जैबुलाब्दीनः मातुः च नाम श्रीमती आशिषम्मा आसीत्। बाल्यकाले डॉ. कलामस्य प्रारम्भिकी शिक्षा रामेश्वरनगरे स्व अभवत्। ह्या जीवनादेव विज्ञानविषयस्य अध्ययने विशेषरुचिः आसीत्। अस्य महोदयस्य त्रिभूल - ब्रह्मोस - पृथ्वी-नाग-आकाश - अग्नि - इत्यादीनां प्रक्षेपासाणां निर्माणे महती भूमिका आसीत् यस्मात् कारणात् भारतदेशः विज्ञान सम्पन्न राष्ट्रम् अजायत।

पश्चात् :- (१) अब्दुल कलामस्य पितुः नाम किम् आसीत् ?

(२) डॉ. कलाम महोदयस्य जन्म कुत्र अभवत् ?

(३) विज्ञान शक्ति सम्पन्नः कः राष्ट्रम् अजायत ?

(४) डॉ. कलाम महोदयस्य जन्म परिवारे अभवत् ?

आदर्श उत्तरम् - (१) कलाम महोदयस्य पितुः नाम जैबुलाब्दीनः आसीत्।

(२) तमिलनाडु प्रदेशस्य रामेश्वरनाम्नि नगरे जन्म अभवत्।

(३) भारत देशः विज्ञान शक्ति सम्पन्नः राष्ट्रम् अजायत।

(४) डॉ. कलाम महोदयस्य जन्म मुस्लिम परिवारे अभवत्।

(3) आदि गुरोः शङ्कराचार्यस्य जन्म केरल धन्ते कालडी नामके ग्रामे अभवत्। तस्य पितुः नाम शिवगुरुः मातुः च नाम आर्याम्बा आसीत्। तस्य पिता तस्य जन्मः पूर्वमेव मृतः। तस्य माता स्व पुत्रस्य पालनं पोषणं अकरोत्। जन्मना स्व सः प्रतिभा सम्पन्नः आसीत्। अतः स स्व कुलीचिताः समस्ताः विद्या अपदि स्व अधीतवान्।

प्रश्नाः -

- (1) आदि गुरोः शङ्कराचार्यस्य जन्म स्थानं किम् वर्तते ?
- (2) शङ्कराचार्यस्य पितुः नाम किम् आसीत् ?
- (3) माता कस्य पालनं पोषणम् अकरोत् ?
- (4) कालडी नामकं ग्रामं कस्मिन् धन्ते आसीत् ?

आदर्श उत्तरम् -

- (1) आदि गुरोः शङ्कराचार्यस्य जन्म कालडी नामकं ग्रामे अभवत्।
- (2) शङ्कराचार्यस्य पितुः नाम शिवगुरुः आसीत्।
- (3) माता पुत्रस्य पालनं पोषणम् अकरोत्।
- (4) कालडी नामकं ग्रामः केरल धन्ते आसीत्।

(4) महर्षिः स्वकं सन्देहं हत्वा पुनः शिष्यं तत्र प्रेषितवान्। शिष्यः तत्र गत्वा अकथयत् - अस्माकं स्वामी कथयति यत् भवतः अमृतवर्ष्या बहुशक्तिः नष्टा। पुनः अमृत वर्षार्ये शक्तिं प्राप्तुम् शतानि मधुराणि रसयुक्ताणि फलानि स्वीकरोतु। स्तुतं श्रुत्वा सः यात्री लज्जितः भूत्वा आकित्वा च महर्षेः समीपम् आगत्य पादयोः पीतत्वा अकथयत् - ह्यमस्व महर्षे ! ह्यमस्व। अहम् अपराधी अस्मि न भवान् देवः। ह्यमस्व इदं सर्वं दृष्ट्वा शिष्याः चकिताः आसन्।

प्रश्नाः -

- 1. कः लज्जितः अभवत् ?
- 2. के चकिताः आसन् ?
- 3. महर्षिः किं हत्वा पुनः शिष्यं तत्र प्रेषितवान् ?
- 4. शिष्यः तत्र गत्वा किं अकथयत् ?

आदर्श उत्तरम् -

- 1. सः यात्री लज्जितः अभवत्।
- 2. इदं सर्वं दृष्ट्वा शिष्याः चकिताः आसन्।
- 3. महर्षिः स्वकं सन्देहं हत्वा पुनः शिष्यं तत्र प्रेषितवान्।
- 4. शिष्यः तत्र गत्वा अकथयत् - अस्माकं स्वामी कथयति यत् भवतः अमृतवर्ष्या बहुशक्तिः नष्टा।

इकाई - 23

अधोलिखितं शकं विषयं आधारित्य निम्नं लीखत -

1. संस्कृत भाषायाः महत्त्वम्

2. पर्यावरणम्

3. महाकविः कालिदासः

4. अस्माकं देशः

5. परीपकारः